

ЗАМУЛЕНІ ДЖЕРЕЛА ЦІЛЮЩОЇ ВОДИ НЕ ДАЮТЬ, АБО НАЙВАЖЧА ХВОРОБА УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Наукові праці МАУП. Серія Політичні науки, 2018, вип. 56(2), с. 98–102

<https://doi.org/10.32689/2523-4625-2018-02-98-102>

Належить найсерйознішим чином осмислити саме сутність нашого національного (не якогось удаваного, штучного, вимріяного і т. ін.) буття. З багатьох досить різнобічних характеристик, національне буття багато в чому все ж пояснюється, виявляється як національна психологія, національний характер окремого народу. Неоднозначність і навіть великі суперечності проглядаються у численних характеристиках українства як нації, народу впродовж кількох століть. На формування рис національного характеру істотно впливають соціальні, економічні, історичні, географічні, релігійні та інші чинники. Метою ж має бути суспільство, де людина житиме щасливо, безпечно, комфортно, не боячись за майбутнє своїх дітей і онуків.

Оцінок, критики, рецептів, пропозицій щодо поліпшення і прискорення українського державотворення сьогодні не бракує. Бо, по-перше, є загальносвітові показники надто хворобливого стану України, які за даними, наприклад, газети “КП в Україні” (2017 р., 20–27 липня) виглядають так:

- за Індексом соціального прогресу Україна займає 64 місце із 128 країн світу (житло, харчування, гігієна, охорона здоров’я, освіта, інформація, забезпечення прав і свобод, ступінь толерантності);
- за Індексом сприйняття корупції 131 із 176 країн;
- за рівнем смертності – четверте місце у списку європейських країн;
- за станом доріг – 137 місце із 144 країн світу (восьме місце з кінця);

– за рівнем щастя — 132 місце із 155 країн світу (між Ганою і Угандою).

Рецептів, як вийти Україні з такого гіркого стану, багато. Ми ж, відштовхнемося від наступного.

У передмові до маленької, але надто виразної книжечки Євгена Маланюка “Малоросійство” [10] доктор філологічних наук, професор Григорій Клочек, найбільш вдало діагностує процеси розбудови Української держави саме у роки нашої незалежності: “Протягом двох перших десятиліть нашої державності, — пише він, — ми борсалися у трясовині малоросійства, і кожна наша спроба якось вирватися з неї закінчувалася невдачею. Усе йшло не так, як мало б іти. Притлумлений національний інстинкт — це не лише ослаблена політична воля, але й ослаблений емоціональний інтелект, і разом з ним — і ослаблена мрія, відсутність візії майбутнього. В усіх наших розмовах про нову, красиву, багату і європейську Україну” немає якогось конкретизованого бачення цієї України, тобто немає побудованої на конкретиці опредмеченої Мрії, котра володіла б притягальною силою і надавала нашим помислам і діянням рішучої енергії” [10, 20].

Погоджуючись з такою думкою, підсилимо її власним достатньо радикальним висновком: після проголошення незалежності перед українством найгостріше постали не проблеми нових ринково-господарських відносин, нових взаємин з іншими країнами, чи ще щось, — але — повернення до свідомого благородно-освітленого, морально-чистого життя того національного організму, що століттями був не чим іншим, як, образно кажучи, перегноєм для зростання, прогресу, облаштування щасливого життя багатьох інших народів, найперше тих сусідів — європейців, на яких нині маємо чи не сліпо орієнтуватися. В плані державного устрою орієнтуватися (бо власної державності українці ніколи не мали); соборності (бо цілісної, єдиної держави не спромоглися утворити); демократичних засад співжиття (хоча спокон віку жили демократично, громадою і багато кого цьому навчили). Поки інші народи вибудовували власні державу і суспільство, ми постійно були “під кимось”, найбільше під Росією — державним утворенням, що творилося, та і нині твориться і тримається на силі, пригніченні слабкіших народів. Можна і треба з повагою і симпатією ставитися до багатьох людей, що проживають на теренах сучасної Російської Федерації, але можна поставити і сакраментальне запитання — що це за етнос — росіяни. Чи є такий етнос взагалі? Чудь, мордва, татари, калмики, осетини, — це що — росіяни? Росія подібне до США державне утворення, що з’явилося, як симбіоз, союз багатьох народів. Зрозуміло, можна мати державність і такого зразка, коли усі вважаються громадянами однієї, спільної країни конституційно, територіально, ситуаційно, але не за покликом крові, як українці, поляки, німці, представники інших саме національних, а не штучних держав. Про це варто пам’ятати хоча би тому, що українство, саме українство, а не інша нація за своїми етновитоками, кровоспорідненістю. І скільки би суспільства не прогресували, не глобалізувалися, поки що це — та найперша ознака, від якої просто так, комусь на догоду зовсім неможливо відмовитися. Це зробити абсолютно нереально. “Малоросійство — писав у 1959 р. Євген Маланюк, — наша історична хвороба (В. Липинський називав її хворобою бездер-

жавності). Ні часові довгі застрижи (уколи — *ред.*), ні навіть хірургія — тут не допоможуть. Її треба буде довго — довгі десятиліття ізживати” [10, 37].

Спроби утворити сенергетичні, штучні суспільства, де в основі є не етнічні фактори, не кровні зв'язки і союзи, мали місце і у XX столітті. Та навіть “великому реформатору” і “демократу” М. С. Горбачову так і не вдалося створити своєрідну “ліберально-громадянську імперію”, або “совецьку націю”, хоча США, Заходу, окремим країнам його боротьба у цьому плані з великим тоталітарним монстром — СРСР, була досить вже до вподоби. Можна спробувати пояснити, чому реформаційний шлях не було обрано і не взяв гору у перебудові СРСР на демократичних засадах, а в результаті відбувся розвал величезної імперії. Це окрема проблема, що потребує серйозного аналізу і роздумів. Та і написано з цього приводу немало.

У цьому контексті належить найсерйознішим чином осмислити саме сутність нашого національного (не якогось удаваного, штучного, вимріяного і т. ін.) буття. Що це означає у практичному плані?

З багатьох досить різнобічних характеристик, національне буття багато в чому все ж пояснюється, виявляється як національна психологія, національний характер окремого народу. Г. В. Щокін, зокрема, наголошує на тому, що йдеться про “сукупність усталених національних особливостей, які формуються та виявляються в етнічній життєдіяльності, що визначає типові риси національної поведінки” [11, 198]. Це не випадкова точка зору. Так ще видатний німецький філософ Г. Гегель у своїй відомій праці “Філософія духу” зазначав, що національний характер — це вияв суб’єктивного духу у різних природних умовах, які по суті визначають специфіку духовного світу націй, рас, особливий дух народу. При цьому за національністю і віросповіданням громадяни зберігають рівність. “Людина, — пише Г. Гегель, — має силу тому, що вона є людиною, а не тому, що вона єврей, німець, італієць, католик, протестант та ін.” [4, 323]. “Національний характер, — зазначають українські вчені М. Головатий та М. Панасюк, — це сукупність відносно стійких психічних властивостей, що є спільними для більшості представників певної нації і відрізняють її (їх) від інших націй” [4, 267]. На формування рис національного характеру істотно впливають соціальні, економічні, історичні, географічні, релігійні та інші чинники. Це — окремий аспект проблеми, що, також потребує детальнішого осмислення. Ми тут просто беремо для аргументу, як реальний факт.

Національне буття далеко не обмежується національним характером, де домінуючими є усталені психологічні риси народу, та і сам національний характер ніколи не був і не залишається сталим, незмінним, бо в національному бутті тісно поєднуються багато компонентів: умови і спосіб життя; характер і особливості життєдіяльності; вплив інших культур на життя окремого народу і т. ін. Однак найхарактерніші риси й ознаки етносу були і є живими за будь-яких обставин.

Тут важливо інше. Розмірковуючи над психологією народу великий гуманіст Н. Макіавеллі у своїй праці “Государ” розмежовує “народ” і “наговп”. До першого він відносить найсвідомішу частину громадян. Крім того, за його думкою, існує “народ вільний” і “народ розбещений”. Останній з’являється і по-

ступово збільшується кількісно, коли народ довго терпить тиранію, знуцання, живе під кимось. У нас такого знуцання, мабуть було чи не найбільше з усіх народів світу. “Нація — писав В. Липинський, — реалізація хотіння до буття нацією. Коли нема хотіння, виявленого у формі ідеї — нема нації” [8, 387]. За усіх найяскравіших ознак і характеристик, можна все ж твердити, що по-справжньому, як цілісність українська нація за століття так і не сформувалася.

Політичні сили, теоретики, що проповідують і в Україні ідеї так званої політичної нації, вкладають у зміст цього поняття будь-який смисл, але далеко на другий план відсуваючи етнічні та будь-які інші реальні характеристики нації. Тут, як відомо, на першому місці відверті спекуляції на мовній, релігійній проблематиці, на кшталт риторично-в’їдливих запитань: “А яка різниця, якою мовою я спілкуюся чи, до якого храму я йду молитися”. Зрозуміло, тому, хто так говорить, байдуже — хто він, звідкіля родом, хто був його попередниками. Виграшним моментом для тих, хто у такий спосіб міркує, є дійсно інтеграційні, глобалізаційні процеси, які, мовляв, “нівелюють” етнічні аспекти націй. Тоді чим можна пояснити те, що в останні десятиліття маємо раніше небачені розпади імперій і держав — Югославія, СРСР, Іспанія... Це далеко не останні приклади етнічної диференціації, але не лише політичної чи деякої іншої.

Нині замість “нація” у її етноісторичному, етнополітичному і інших сенсах, як зазначалося, активно пропагується термін (поняття) “політична нація”. Не вдаючись у детальний аналіз цього феномену (сукупність громадян країни незалежно від їх етнічного походження, віри і т. ін.) наведемо думку видатного соціолога російського походження Петирима Сорочкіна, який писав: “У цю філософську ідіому (політична нація — *М. Г.*) можна втиснути будь-який зміст, зокрема і Бога, і сатану” [13].

Зрозуміло, що бездержавне, позадержавне існування століттями української нації формувало і відповідний позадержавний менталітет, психологію. Така нація, як свого часу вказував Д. Донцов — не просто недержавна, не політична нація, але просте об’єднання на основі спільного походження.

Народи світу нині взагалі надто розкидані по Землі, а тому більшість держав є багатонаціональними. Мононаціональних держав — одиниці: Бангладеш, Корея, Японія, Португалія. І нашого українського цвіту також багато по усьому світу. У Росії українська діаспора третя після росіян і татар — майже 10 мільйонів осіб, 2 млн — у США, 800 тис. — у Канаді, майже стільки ж в Молдові, 500 тис. — у Казахстані, 500 тис. — у Бразилії, 300 тис. — у Португалії. А скільки мільйонів нині працює на Європу — ніхто точно не встановить.

За багато років українство страждало від багатьох етноцидів, серед яких найпомітнішими і найтривалішими були: економічний, лінгвістичний, політичний, інтелектуальний (духовний). Найстрашнішим, за своїми наслідками, сучасними результатами, — був скоріше всього етноцид духовний. Щоб позбавити народ історичної пам’яті, єдності, сили, треба позбавити його природного, свідомого духу. Позбавити історичних витоків — мови, культури, традицій, звичаїв, обрядів.

Комуно-більшовицькій владі треба було настирливо доводити, що ми “єдиний радянський народ”, що ми “люди світу” і тому подібне. Це, мовляв,

загальносвітові інтеграційні, глобалізаційні процеси. За такими процесами на перший план і нині ставиться вивчення не української але англійської мови, виконання на конкурсах не українських творів але англомовних. Це процеси, що нині бачить всяк суцільний, без коментарів. Все це пояснюється як “Епоха великого модерну”. Це вже не просто вестернізація ХХ ст., але набагато складніший, далекоглядніший і загрозливіший соціальний процес, наслідки якого пожинатимемо із вступом у життя вже першого після проголошення незалежності покоління українців.

Неоднозначність і навіть великі протиріччя проглядаються у численних характеристиках українства як нації, народу впродовж кількох століть. Підтвердимо це думками окремих дослідників характеру українства. Ці думки суперечливі і неоднозначні, однак є всі підстави їх враховувати задля пояснення і сьогоденного українства. Нагадаємо деякі з них.

XVII століття, французький інженер Гійом де Боплан, що перебував на службі у польського короля пише про українців: “Вони дотепні, кмітливі, винахідливі і щедрі, не прагнуть до великого багатства, але надзвичайно кохаються у своїй свободі, без якої не уявляють життя: саме через це вони такі схильні до бунтів та повстань проти місцевих вельмож, як тільки відчують утиски. Поза тим усім — це люди віроломні, зрадливі, підступні, яким довіряти можна, лише добре розваживши.

Вони надзвичайно міцні статурою, легко переносять спеку і холод, голод і спрагу, невтомні на війні, мужні, сміливі, а швидше нерозважливі, бо не дорожать власним життям...

Вони високі на зріст, жваві, енергійні, люблять ходити в гарному одязі,... відзначаються міцним від природи здоров'ям.

Немає серед них також жодного, якого б віку, статі чи становища він не був, хто б не намагався перевершити свого товариша у пиятиці і гульні.

... Всі вони досить розумні, але зосереджуються лише на корисному і необхідному, головним чином на тому, що пов'язане з сільським життям... їм доволі, коли є що їсти і пити” [2, 30].

XVII століття, турецький історик Найма пише: “Можна стверджувати напевно, що немає на світі людей, які би цінували своє життя і менше боялися смерті, ніж ці... Знавці військової справи твердять, що ці сіромахи, завдяки своїй хоробрості та вправності, в морських боях не мають собі рівних в усьому світі” [15, 105].

XX століття, професор Кембріджського університету Едвард Данієлі Кларк (про українців): “Це дуже шляхетна раса, побожна і гостинна” [9, 5].

Сучасний український історик А. Паламар: “За словами солодкозвучних наспівів патріотів, нас нібито вияскравлює з-поміж інших здоровий “хлопський розум” і доброта, щира, щедра пісенно-поетична вдача, велика працелюбність, героїзм та мужність, закоханість у природу, в красу і незрівнянна моральна чистота.

А ще українець — неперевершений жартун і незнищений оптиміст. Він неохитно вірить у краще майбутнє лише тому, що так хочеться вірити. У нього

сильний інстинкт самопіднесення, він любить бачити себе героєм там, де героїзмом і не пахне. Йому небагато треба, аби повірити в успіх справи. Він і в праці більше керується настроєм, аніж розрахунком, а тому сьогодні готовий гори вернути, а завтра — лінуватися. Українець надто покладається на долю, Божу ласку, ніж на власні сили: “якось воно буде! Бо так ще не було, аби якось воно не було”. Подібну премудрість могли вигадати лише ми...

Народ наш настільки нещасний, знищений, розтоптаний “воріженьками”, стільки на своєму віку наковтався від них образ і принижень, що далєбі, за-слуговує, як той тяжкохворий “во спасеніє”, для підтримки емоційно нестійкого духу...” [1, 59].

Е. Онацький — автор виданої в еміграції Української малої енциклопедії (1957–1967 рр.): “... Кожний з нас мав можливість безпосередньо спостерігати, як легко в нас люди гніваються, сердяться, ображаються, запалюються, підпадають під впливи різних демагогів, як легко вірять різним наклепам, як легко обурюються і міняють свої політичні орієнтації” [12, 38].

В. Яворський: “У психіці зрусифікованих українців панує роздвоєність. Вони, будучи за духом українцями, за формою намагаються бути росіянами. Це спричиняє нерозв’язний конфлікт між їх внутрішніми бажаннями і способами їх зовнішньої реалізації. У результаті дух не знаходить матеріального виявлення, а матеріальне позбавлене духу”. На думку автора, “... причина недостатньо високого рівня і провінційності української культури лежить не в природній неспроможності українців, а в руйнівній культурній експансії Росії, яка вириває з українського суспільства значну частину людського потенціалу... І якби вдалося все населення України, включаючи зрусифіковану частину, замкнути на українській національній культурній основі, то ми неодмінно вийшли б за короткий час на рубежі світової культури” [16].

Так чи інакше, але досить достовірною і обґрунтованою виглядає точка зору про те, що більш як за 340-літнє перебування українського народу у складі головним чином російської, потім більшовіцько-комуністичної імперії, сприяло фактичному знищенню притаманного йому героїчного, лицарського духу і збільшенню у психіці усього того, що пов’язане з елементарним, найперше біологічним виживанням.

Беручись за розбудову врешті власної державності, слід було б без зайвої ейфорійності пам’ятати, що українство — нація справді надто деформована тисячоліттями. Київська Русь — то ще протодержава. Козацька Україна — романтичне захоплення волею. УНР, ЗУНР, Центральна рада — подібні яскраві сторінки нашої історії вартують великої шани і поваги, однак назвати їх класичною державністю абсолютно неможливо. Це, всього навсього, болючі спроби створити власну державу, об’єднатися.

Усі, з ким ми воювали, товаришували, навіть утворювали шлюбно-династичні союзи, боялися і не хотіли одного, але головного: щоб ми мали власну державність. А тому ще більше усіляко випаганювали, сплюндровували, а то й просто фізично нищили наше українство, особливо — еліту. Формувалася у такій ситуації нація дійсно суперечлива, важкопрогнозована у своїх діях і вчинках.

Сотнями років, у різний спосіб українська нація головним чином нівечилася і “розтягувалася” по інших державах і землях.

Для українства були уготовані більшовицький переворот 1917 р., три найстрашніші голодомори, масові політичні репресії, Друга світова війна, врешті — російська експансія і війна на третьому десятку років незалежності. Чому? Тому, що надумалося нам жити добротню і щасливо у власній хаті, не оббиваючи чужі пороги. Хіба ми, як інші народи, не маємо права обирати власну долю й шлях? Зась! Росія бажає щоб ми були під нею, як сотні років. Європа також диктує нам свої зразки і моделі життя, більшість з яких ми запозичуємо абсолютно незаперечно. А як бути з власним розумом, з власними духовними провідниками? Тут ми наражаємося на ситуації, коли від виборів до виборів, від Майдану до Майдану отримуємо все менш авторитетну, легітимну, не кажучи вже про порядність, відданість інтересам народу, владу. Ми приводимо до вищих та і регіональних шаблів влади людей, які, насправді, не є кращими взірцями нашої нації. То може треба найперше запитати, чому так стається, самих себе?

Ми згадували багато трагедій свого народу, яким, однак, і самі не спромоглися дати належної оцінки. Та й світова спільнота поставилася до оцінки таких подій досить таки неоднозначно. Аргументи? Будь ласка, Міжнародна комісія з розслідування причин і наслідків голоду в Україні (1988–1989 рр.) зібрала 16 томів матеріалів лише щодо голодомору-геноциду 1932–1933 років і передала їх до Верховної Ради України. На вшанування пам’яті жертв голодомору було проведено парламентські слухання. У столиці спорудили достойний меморіал, відкрили музей, по містах і селах поставили пам’ятні хрести — обеліски, облаштували могили масових поховань. Може комусь видається, що цього досить, — ми так не вважаємо. Знаємо, Спеціальна комісія Конгресу США дійсно визнала голодомор 1932–1933 рр. в Україні геноцидом проти українців, спеціальні рішення прийняли сенати Канади, Австралії, Аргентини, ще кількох країн. Однак, на світовому рівні це не так вже й достатні дії і кроки. На світовому рівні за голод-геноцид передбачена карність статтями Нюрнберзького, Токійського трибуналів. Чи отримав цей геноцид, як штучні дії, вчинені з наміром знищити (повністю або частково) будь-яку національну, етнічну, расову, релігійну чи ідеологічну групу, — належну міжнародну оцінку? Судіть самі, в багатьох країнах про такі акції комуно-більшовицької влади ніхто взагалі нічого не знає. І саме тому, що ми самі мало що зробили, щоб не лише знали, але й відповідно відреагували. Між іншим, у 2005 р., колектив вчених МАУП розробив навчальну програму, тематичний план, програмні матеріали для вивчення дисципліни “Голодомори в Україні у ХХ столітті”. Науково-методичним центром вищої освіти МОН України така програма була рекомендована ВНЗ, однак автор цих рядків неспроможний назвати бодай один ВУЗ, де така програма сьогодні реалізується. Тих, хто пережив ці трагедії, вже майже нема, ті, хто щось чув і знав про них — через декілька років також підуть у вічність, а українці, що народилися після проголошення незалежності, взагалі нічого не знатимуть. Багато з них вже навіть про Другу світову чи Велику вітчизняну війни нічого не знають,

оскільки для багатьох їх батьків нині куди принциповіше інше — як правильно назвати ту війну, в якій українство понесло чи не найбільші лиха і страти — Друга світова, чи Велика вітчизняна. Може, в такому разі з неї повернуться живими мій батько та троє братів моєї мами, мої дядьки?

Розтягування української нації майже двома останніми століттями робилося шляхом потужної пропаганди усіляких специфічних вигідних — найперше Росії — моделей облаштування України у вигляді не просто Малоросії, але — Донецько-Криворізької республіки, Новоросії і навіть, вибачайте, специфічних Лугандоній. І все це, головним чином, крутиться навколо якоїсь міфічної, незрозумілої, однак надто вже знахабнілої ідеї “Русского мира” (Російського світу) чи “Слов’янської єдності”.

Фактично в усіх спробах утворити власну національну державу, особливо у 18–20 роки ХХ ст., нам не вдалося за двох вирішальних обставин: браку необхідної національної згуртованості українства і відсутності національно-згуртованої, ідейно-організованої правлячої еліти. Ці дві хвороби в українському суспільстві домінують і сьогодні. Перша пов’язана з мільтикультуральним складом і характером населення України, браком національної свідомості і належної політичної культури, а друга — відсутністю очікуваної правлячої еліти, яку в Україні за Платоном, Аристотелем, Конфуцієм чи Макіавелі назвати мудрецами, філософами, аристократами — рот не відкривається. Щоб сформувати таку еліту, треба свідомо повернутися до державної молодіжної політики, подбати про те, щоб наші молоді громадяни не за кордон виїзжали вчитися, а вчилися у наших школах і ВУЗах, щоб працювали не у Європах і Азіях, а у власній державі. В еліту треба вкладати, як це роблять багато країн світу, але не очікувати яку месію. Без відповідного рівня національних науки й освіти така еліта ніколи не з’явиться. Ніякі Гарварди, Мічигани Колумбуси тут не допоможуть.

Чому ми посилено апелюємо до науки, освіти, культури у єднанні нації, у процесі державотворення? Може — це звичайне спростування? Ні. Прочитуємо, як солідарну, думку сучасного українського філософа, педагога В. Г. Кременя, який пише: “Як свідчить історія, спроби трансформувати основи економічного, соціального та культурного життя в нашій країні без зміни культури, як “духовного генетичного коду” (підкреслено нами М. Г.), — життєдіяльності переважної більшості її населення зазвичай призводили до соціокультурного відторгнення реформ, як тільки вони створювали ситуацію невпевненості, хаосу і дискомфорту. Відбувалася криза легітимності політичної влади (вона не знаходила виправдання своїм діям з боку переважаючих соціальних груп суспільства) і закінчувалася контрреформами “згори”, або, ще гірше, революціями чи бунтами знизу” [5]. Поміркуймо, хіба це не пояснення багатьох українських ситуацій, в яких ми неодноразово опинялися за усі роки незалежності. Дійсно, після розпаду СРСР, так званої соціалістичної системи, фактично усі посткомуністичні суспільства по-різному, але пережили потужний культурно-духовний шок, наслідки якого даються в знаки і по нині. Цей шок є результатом складного зіткнення трьох неоднозначних культурних векторів: а) нової системи цінностей (нині вона є не стільки влас-

ною, скільки з ринковими моделями господарювання потужно імпортуються в Україну, інші “радянські” країни з країн Західної цивілізації, Америки); б) старої (радянської системи цінностей і відповідних стереотипів); в) традиційної національної системи цінностей. Наголосимо, що відродження саме останньої, традиційної системи національних цінностей, у кожній країні відбувається не як повтор минулого, калька з нового, але за принципово нових соціальних відносин.

Загалом, є дві основні тенденції, притаманні розвитку сучасних держав і, навіть, цивілізацій: перша — глобалізаційна. Вона спричиняє помітну уніфікацію людства, його, далеко не позитивну, інтернаціоналізацію. Друга — диференціація культурно-духовна. Вона пов’язана з регіоналізацією народів, націй. Доля другої пов’язана з Україною де є все: максимальна можливість самоідентифікації українства, усіх, навіть невеликих етносів; досить потужні відцентрові, регіональні процеси; болісний пошук власної моделі державотворення.

Нас, українців і сьогодні до чогось, а, отже, і до когось намагаються фактично штучно прив’язати, відриваючи від власного коріння. До долару, до англійської мови (хоча вона дійсно є найбільш вживаною), до Інтернету (що також є англومовним). Думаємо, що розумно інтегруючись у світ, варто було б все ж дотримуватися тієї інтеграційної політики, що обрала і дотримується сучасна Англія, наприклад, — є своя територія, своя мова, своя валюта (фунт стерлінг), є своя чітко виражена зовнішньополітична стратегія. І Англія в цьому не поодинокі. Фактично такою є політика Японії, Китаю, кількох інших країн. Може треба нам уважніше придивитися до такої політики і не бігти, за словами В. Маяковського, “засукавши штани за комсомолом”. Для цього найперше треба поважати себе самих і спробувати не “ходити” під кимось, жити власним розумом, не цураючись товаришувати з тими країнами і народами, які нас дійсно поважають, а не вважають малоросами, а то і взагалі народом другосортним. Гонор також має бути раціональним.

Обираючи вектори нашого розвитку і зовнішньополітичної орієнтації, зрозуміло, слід враховувати, що нині США контролюють економіку, економічний розвиток більшості країн світу, а Захід, Європа, де проживає всього лиш 15 % населення Землі, у свою чергу, контролює понад 70 % світових ресурсів виробництва, торгівлю і споживання. Однак і у Європі є країни, які обрала достатньо поміркований, виважений шлях самостійного розвитку, як згадана вже нами Англія.

Україна (за Л. Д. Кучмою) — дійсно не Росія, не Англія. Ми не можемо розвиватися авантюрно, гегемонічно, великодержавно, освячуючи такий розвиток ідеологічно, церковно. Ми не маємо достатніх підстав і аргументів, аби у XXI ст. слідувати ідеології слов’янської єдності, якої об’єктивно нині вже бути не може. Отже, як закріплено конституційно, — маємо бути суверенною, демократичною, правовою, соціальною, а головне, самостійною державою. Як не суди-ряди — іншого не дано. І, з огляду на світові суспільні, політичні, соціальні і інші процеси, не буде.

“Питання української державності, самостійного політичного життя, — писав Володимир Старосольський, видатний український етнополітолог, со-

ціолог, історик, теоретик права, — зв'язане історично з питанням суспільного положення українського безпосередніше і тісніше, ніж у котрій іншій національній спільноті” [14, 1].

Посилаючись на роздуми Ж.-Ж. Руссо, Сторосольський нагадує, що для великого руху нації до дійсно революційних перетворень, вкрай необхідна спільна воля, яка виростає із спільного інтересу. Без них, вважаємо ми, навіть унікальні, героїчні, трагедійні Майдани, як сплески волі все ж невеликої кількості представників нації, ніяких позитивних результатів не дадуть. Суспільство, роз'єднане розбіжністю інтересів, прогресивно розвиватися фактично неспроможне.

Не будемо вдаватися тут у розгляд надто складного питання, пов'язаного з націоналізмом, в тому числі українським. Нагадаємо лише одне — кінцева мета будь-якого націоналізму — перетворення певного народу у державотворчу націю, що має власну державу, яка спроможна забезпечити достатнє, гідне, щасливе життя усім громадянам країни. Що ж тут поганого? Хіба що не треба елементарно плутати державотворчий націоналізм з дійсно загрозливим націонал-радикалізмом, шовінізмом. Це — різні речі.

В'ячеслав Липинський влучно називав малоросійство, як згадувалося, історичною хворобою бездержавності, ідеалізуючи при цьому, як і М. Донцов, М. Міхновський, Ю. Липа, — Козацьку добу. До речі, в сучасній Україні, особливо в перші роки незалежності, багато хто елементарно грався в козацьку державу, в гетьманство: жупани, шаблі, погони, нагороди... Між іншим, серед таких людей було багато і специфічних невдах, особливо із військового люду, які елементарно не змогли зреалізувати себе в часи радянської влади, а от стали “генералами” козацтва, яких, між тим, у козацтві не було і не могло бути. Традиції треба відроджувати, але ж з розумінням того, як і для чого, у який спосіб. Носити шаровари і вишиванки, ставити свічки у храмах — це ще не означає бути справжнім українцем. На першому місці стояли і стоять свідомість, сумління, глибока внутрішня переконаність, що ти українець, а вже потім жупани, вишиванки і те, що, між іншим, є зовнішньою, хоч і красивою, унікальною ознакою українства.

Для того, щоб позбавити націю, народ єдності, треба відняти у неї історичну пам'ять, деформувати свідомість, психіку. Так чинили і чинять з багатьма невеликими народами сильні. “Напружене творення Духовної Суверенності, — писав Євген Маланюк, — ось рецепт, що був і буде найбільш важкий, але й найбільш істотний і всеобіймаючий. Цей рецепт, до речі, виключає — як найгостріше — імітацію, декламацію, патріотичну позу, барокове “здаватися, а не бути” [10, 32]. Тобто, не треба “гратися” у національне державотворення, ним треба серйозно і послідовно займатися якомога більшої кількості громадян України.

Зрозуміло, для того, щоб по-справжньому навести порядок у власній державі, нам, українцям, треба не лише картати власну правлячу політичну еліту — Президента, Верховну Раду, уряд, але й оглядатися більш критично на те, якою мірою ми спільні, єдині, що самі робимо для творення державності. Так, можна знаходити і обґрунтовувати, наприклад, багато причин, що

спричинили ситуації в Криму, на Сході України, домінантною з яких дійсно є політика збирання “на крові” земель і народів у “єдину” тоталітарну державу, здійснювану не Росією але російською владою. Однак ми вважаємо, що коли б тій експансії потужніше протистояла громадськість, місцеве населення тих окупованих регіонів, ситуація виглядала би абсолютно по-іншому. Громадянська свідомість вищого рівня, згуртованість — вищий рівень політичної культури місцевих громад був би підставою і для більш рішучої, радикальної дії центральної Української влади щодо анексії Криму та військової інтервенції на Сході України. Хіба не так?

Чому сталося так, як сталося?

Не просто тому, що цього захотів В. В. Путін, чи якісь інші великого рівня державні політики Росії. Починати треба здалеку — мабуть з часів Київської Русі, де знаходяться витoki українства і російства. Як пише відомий російський історик В. Ключевський, уявімо собі, що Київ у 1240 р. взятий і зруйнований татарами: якщо б він залишився столицею першої великої руської держави то офіційною мовою була б не суміш старослов'янської та фінської мов, а слов'янсько-українська. Тоді Гоголь не мусив би писати російською мовою, а Пушкін писав би українською [1, 56].

Очевидно, є багато підстав брати до уваги думку фахівців із лінгвістики, соціоніки, які твердять, що Україна і Росія є психічно несумісними національними (якщо останнє взагалі можна використовувати щодо росіян) організаціями. Симбіоз між цими надто різними організаціями, вважає І. Каганець, принципово неможливий. При зближенні, як свідчить історія, з неминучістю виникає “диявольська альтернатива” — “або ми, або вони”. Продуктивно взаємодіяти ми можемо лише на значній психологічній дистанції, тобто, як різні, незалежні і суверенні держави [6].

Між іншим, нічого трагічного у такій ситуації немає. Ще батько психоаналізу З. Фрейд наводив численні приклади того, коли надто близькі, досить тісно пов'язані між собою раси, вимушено дотримуються певної дистанції між собою: північні і південні німці (хоча вони поєдналися в єдину державу), англійці і шотландці, іспанці, португальці, баски... Ланцюжок напруженості у відносинах близьких націй можна продовжувати. Як тут не згадати мудрий вислів великого гуманіста-католика митрополита А. Шептицького, який писав: “Український нарід через довгі століття належав до різних держав, був розділений різними культурами. Бог дав йому землю, що лежить на пограниччі двох культур, взаємно собі противних, майже собі ворожих: східної і західної. А що належить до різних віросповідань, можна б поважно побоюватися, що й Церква не зможе спроти тих роздорів виявити в українському народі своєї єднальної примирної сили, сповнити свого післанництва” [17]. Така характеристика історико-генетичної психологічної різниці між українством і російством — ключ до розуміння не лише церковних відносин, але й відносин між нашими народами в цілому.

Стаття 3 Конституції України (1996 р.), як відомо, проголошує нашу країну суверенною, незалежною, демократичною, соціальною і правовою державою [7, 5]. За усіма переліченими характеристиками Україна, на жаль, такою

державною нині не є. І найперше, не є соціальною державою. У ній має бути забезпечено: а) достатній життєвий рівень громадян; б) соціальну рівність можливостей; в) надання соціальної допомоги тим, хто її реально потребує. Мрії, бажання — це одне, але існує незаперечна реальність, в якій перебуває, сподіваємося, понад сорок мільйонів наших співвітчизників. До речі, ми не здійснюємо необхідний перепис населення не тому, що це недешева і кропітка справа. Після перепису потрібно буде реально перерахувати все: бюджет, податки, соціальні відрахування, рівень зарплати, вартість освітніх, медичних і інших послуг — все, додаючи сюди і обсяг, розміри тих випрошених кредитів, за які ще доведеться розраховуватися нашим дітям і онукам.

Загальновідомо, що радикальних суспільних змін можна досягти лише тоді, коли третина і більше людей по-новому навчені і виховані на інших ідейно-гуманістичних засадах. Отож, з перших років незалежності України найважливішою домінантою розбудови власної державності очікувано мали б стати наука, освіта, культура (духовність). Не стали... І це тоді, коли усім зрозуміло, що без зміни ціннісних орієнтацій, свідомості великої кількості людей (вчені називають її позитивною критичною масою) ніякі соціально-економічні, інші перетворення, реформи здійснити абсолютно неможливо. Це означає також і те, що до проблеми “недосконалості” української нації не варто підходити на примітивному, кухонному, публіцистичному і т. ін. рівні, кепкуючи, мовляв, у нас багато дурнів, а тому знаходимося у ситуації безвихідно патовій. За усіх обставин, скільки б тих жлобів не було (вони є скрізь), маємо не просто поважати свою історію, культуру, традиції, свій народ, але й серйозно перейматися тим, як зробити себе і оточуючих кращими. За іншої ситуації важко сказати, чи має людина іншого гатунку, взагалі належати до свого народу, чи її цей народ.

У кожного народу є його достойні провідники, лідери, кращі люди, але є і звичайні, сумлінні трудівники. Є, і це природно, певна частина гірших, байдужних, які живуть за принципом “Щоб той робив, коли б був царем? Вкрав би кусок сала, і — втік”. Отож, і орінтуймося на кращих, найдостойніших, збільшуємо їх кількість. Бо без освіченості, громадянського сумління, високої політичної культури, національно-патріотичної свідомості не лише втрачимо кращі тисячолітні надбання наших пращурів, попередників, але й власну долю, долю своїх дітей і онуків.

Вже сьогодні бачимо, що не тільки незалежна але й післямайданна ейфорія, сподівання, що все, мовляв тепер буде куди краще, фактично пройшли. Чому? Немає в країні того цементуючого, об'єднуючого ядра людей, яке не лише робить незворотними позитивні державотворчі процеси, але забезпечує справжнє майбутнє держави. Як не парадоксально, а треба не лише дискутувати навколо майбутнього національної ідеї, вона, ця ідея — проста, — маємо творити суспільство, де людина житиме щасливо, безпечно, комфортно, не боячись за майбутнє своїх дітей і онуків. Маємо дбати про зростання індексу щастя, створити ту позитивну критичну масу справжніх свідомих і патріотично налаштованих людей, які дійсно дбатимуть не лише про себе, але і про свою державу. Свого часу це усвідомили французи, німці, англійці, врешті, зовсім

недавно наші ближні сусіди поляки. То чим ми гірші, другорядніші, ущербніші? Хіба ми не маємо усіх засад і потенцій стати кращими, досконалішими?

Етнічна, політична самоідентифікація великої групи людей, про що найперше йшлося у наших роздумах, — не просте єднання душ і сердець. Як виразно і точно висловився відомий український шестидесятник, дисидент Іван Багряний, “щоб здобути незалежність великій чисельно нації, треба щоб вона того хотіла і треба, щоб за ту незалежність боролися не маленькі політичні гуртки, а великі мільйони народу, нації, свідомої себе і своїх національних інтересів. Але якщо такої нації нема, якщо вона обернена в “дике поле”, має мертву національну думку, то перед таким фактом треба б тільки повіситися”. Песимістично звучить? Значною мірою, так. Але ж у І. Багряного є і ті слова, якими вважаємо за можливе завершити наші роздуми. Він пише: “І тоді, коли визвольна боротьба українського народу закінчиться тріумфом, — а вона таки закінчиться тріумфом, бо ми здібні об’єднуватися проти наступу ворога у суспільній фронт, — тоді ми самі, ті з нас, хто лишиться живий після великих майбутніх боїв, з гордістю згадаємо ці скорпіонячі роки біди і поневірянь, в яких ми все-таки не зломилися”. Дожити б до тих днів. Хочеться і треба було би.

Література

1. *Бєбик В. М., Головатий М. Ф., Ребкало В. А.* Політична культура сучасної молоді. К.А.Л.Д., 1996. 112 с.
2. *Боплан Г. Л.* Опис України. К., 1990. 113 с.
3. *Гегель Г.* Философия истории: Сочинения: В 8 т. М.: Основы, 1996. 491 с.
4. *Головатий М. Ф., Панасюк М. Б.* Соціальна політика і соціальна робота: термінол.-понятійний слов. К.: МАУП, 2005. 560 с.
5. *Кремень Васильий.* Отношение украинцев к власти специфическое. Власть, особенно богатых государственных мужей, не любят и ей не верят... // Зеркало недели. 2006. № 9.
6. *Каганець І.* Чи можна прогнозувати міжнаціональні відносини // Вечірній Київ. К., 1994, 13 січ.
7. Конституція України: Прийнята на п’ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. К., 1996. 42 с.
8. *Литинський В’ячеслав.* Листи до братів-хліборобів. Берлін, 1924. 452 с.
9. *Лупійчук В.* Україна, її урядовці, політика, політикани та українське козацтво // Терновий шлях. № 12. 1993.
10. *Маланюк Євген.* Молоросійство. К.: Укр. пріоритет, 2015. 48 с.
11. *Малий етнополітичний словник / О. В. Антонюк, В. І. Волобуєв, М. Ф. Головатий та ін.* К.: МАУП, 2015. 288 с.
12. *Онацький Є.* Українська емоційність // Українська душа. К., 1992. 110 с.
13. *Сорокин П.* Человек. Цивилизация. Общество / Питирим Сорокин. М.: Прогресс, 1992. 591 с.
14. *Старосольський В. Й.* Теорія нації / Передм. О.І. Кресіної. Нью-Йорк; К.: Наук. т-во ім. Т. Шевченка: Вища шк., 1998. XI. 157 с.
15. *Субтельний О.* Історія України. К.: Вища шк. 1991. 392 с.
16. *Яворський В.* Міфи нашого часу: оригінальна російськомовна культура в Україні // Поділля – Вінниця. 1994. 24 трав.
17. *Шептицький А.* Як будувати рідну хату // Мета. Львів, 1994. 13 лип.

Надійшла 14 березня 2018 р.